

УДК 37.378

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.17>

Т. С. ЗОРОЧКІНА

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри початкової освіти,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Електронна пошта: zvezdochcina@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-6321-0852>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті розглянуто проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійного самовдосконалення. Здійснено порівняльний аналіз підготовки вчителя початкової школи до професійного самовдосконалення в педагогічній теорії та практиці діяльності закладів вищої освіти України та зарубіжних країн, зокрема, Великої Британії. Охарактеризовано основні складові професійного самовдосконалення особистості та окреслено функції самовдосконалення педагога.

Розглянуто професійний саморозвиток майбутнього педагога як процес інтеграції особистісного і професійного складників зростання студента ЗВО від початкового рівня готовності до майбутньої професійної діяльності. Описані показники професійного педагогічного самовдосконалення вчителів, структурні компоненти професійного самовдосконалення.

Із урахуванням розуміння професійного самовдосконалення, як невід'ємного компонента професійної підготовки фахівців, запропоновано таку дефініцію: готовність до професійного самовдосконалення особистості майбутнього вчителя – як особистісне новоутворення, що відображає зміни не тільки у свідомості людини в найбільш повному виявленні вищої потреби в особистісно-професійному розвитку, але й набуття відповідних знань, оволодінні й використанні сукупності вмінь та застосуванні своїх здібностей і потенційних можливостей у діяльності зі створення нового, суспільно значущого продукту, метою якої є самоствердження людини в суспільстві.

Розкрито сутність поняття «самонавчання» за дослідженнями вчених. Висвітлено роль самоосвіти вчителя початкової школи у забезпеченні якісного освітнього процесу. А також зазначено за яких умов самоосвіта вчителя буде продуктивною.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів початкової школи, професійне самовдосконалення, самоосвіта вчителя.

Поставлення проблеми. Сучасний розвиток світової освітньої системи неможливий без поглиблення її фундаменталізації, посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової освіти. Це зумовлює і передумови для оновлення змісту і технологій навчання, у процесі якого відбувається становлення особистості, підвищення рівня знань, умінь і навичок, професійного зростання педагога.

Необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на динамічному ринку праці вимагає також прищеплення прагнення і навичок до самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом усього активного трудового життя [Стеценко]. А тому першочерговим завданням у підготовці майбутніх учителів початкової школи є формування у студентів системного підходу до аналізу складних технічних і соціальних ситуацій,

стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності.

Мета статті – дослідити проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійного самовдосконалення та розкрити роль самоосвіти вчителя початкової школи у забезпеченні якісного освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему професійного самовдосконалення педагога досліджували такі вчені, як Т. Тихонова, М. Костенко, П. Харченко, О. Пехота, Г. Аксьонова. Важливе загальнонаукове значення в галузі самоосвіти вчителя початкової школи мають праці українських учених: В. Іщенко, Т. Кучай, М. Лещенко, О. Матвієнко, Н. Муқан, Н. Ничкало, Л. Пуховської, В. Филипської, Т. Шанскової та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз проблеми підготовки вчителя початкової школи до професійного само-

вдосконалення в педагогічній теорії та практиці діяльності закладів вищої освіти України та зарубіжних країн, зокрема, Великої Британії, засвідчив, що значна увага приділяється вивченню методологічних, теоретичних, методичних аспектів підготовки майбутнього педагога. Незважаючи на світовий досвід, професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до професійного самовдосконалення не набула комплексного, системного висвітлення на початку XXI століття.

Вивчення світових тенденцій і узагальнення зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутнього педагога у Великій Британії сприяло виокремленню найвагоміших ідей, що раціонально упроваджували у закладах вищої освіти України.

Серед них найбільш доцільними є: розробка державних, галузевих стандартів вищої педагогічної освіти на основі компетентнісного підходу; використання різних траєкторій професійної багатопрофільної підготовки бакалаврів, магістрів за паралельними, послідовними, інтегрованими, комбінованими моделями; диверсифікація освітньо-професійних програм поєднання ступеня з двох спеціальностей або двох галузей знань; формування змісту на основі міждисциплінарної інтеграції, фундаменталізації, професіоналізації, модульності та кредитного виміру якості.

Аналіз теоретико-гносеологічних знань свідчить, що професійний саморозвиток є інтегративним творчим процесом свідомого особистісного становлення, завдяки якому відбувається формування мотиваційної, когнітивної, ціннісної та діяльнісної сфер фахівця; професійно-особистісний саморозвиток здійснюється за допомогою механізмів самопізнання, самоорганізації, самоосвіти, самооцінки, саморегуляції, як прагнення до самоактуалізації на основі розвитку професійного мислення, реалізації творчого потенціалу, різноманітних форм дослідницької діяльності та інших способів інтенсифікації цього процесу; самовдосконалення є найважливішим шляхом формування себе не тільки як професіонала, а перш за все як особистості, розвитку своїх здібностей, набуття знань і вмінь [Іщенко].

Тож професійно-педагогічне самовдосконалення є процесом, у результаті якого ми отри-

муємо творчий, цілеспрямований, самостійний рух здобувача закладу вищої освіти до вершин особистісного і професійного розвитку, що може бути досягнений завдяки самоосвіті, самовихованню й самоменеджменту майбутнього вчителя початкової школи.

Розрізняють такі складові професійного самовдосконалення особистості:

1. Самоосвіта, яка спрямована на поглиблення знань з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності.

2. Самовиховання, яке створює систематичне формування й розвиток позитивних професійних якостей особистості.

3. Самоменеджмент, який здійснює контроль над використанням часу та цілеспрямованим регулюванням дій і поведінки майбутнього фахівця.

Професійне самовдосконалення є системою, інтегративною єдністю таких структурних компонентів: особистісного, змістовно-операційного та рефлексивного компонентів, які діалектично пов'язані між собою. Динаміка їх розвитку залежить від цілеспрямованості та інтенсивності впливу на них, творення відповідного освітнього середовища, психолого-педагогічних умов, урахування особистих потреб, інтересів, прагнень майбутніх фахівців педагогічного профілю [Іщенко].

Професійний саморозвиток майбутнього педагога можна розглядати як процес інтеграції особистісного і професійного складників зростання студента ЗВО від початкового рівня готовності до майбутньої професійної діяльності – до нового рівня через формування відповідних знань і вмінь.

Із урахуванням розуміння професійного самовдосконалення як невід'ємного компонента професійної підготовки фахівців запропоновано таку дефініцію: готовність до професійного самовдосконалення особистості майбутнього вчителя – як особистісне новоутворення, що відображає зміни не тільки у свідомості людини в найбільш повному виявленні вищої потреби в особистісно-професійному розвитку, але й набуття відповідних знань (науково-теоретичних, практично-процесуальних, знань щодо здійснення педагогічної діяльності), оволодінні й використанні сукупності вмінь (базових, які відбивають особливості саме

особистості людини; професійних, які відображають специфіку педагогічної діяльності; акмеологічних, спрямованих на досягнення акме-вершин) та застосуванні своїх здібностей і потенційних можливостей у діяльності зі створення нового, суспільно значущого продукту, метою якої є самоствердження людини в суспільстві [Іщенко].

В. Филипська виділяє такі функції самовдосконалення:

- удосконалення, збагачення знань учителя (предметних, частково-методичних, дидактичних, виховних, психологічних, етичних тощо);

- розвиток світогляду, професійно-ціннісних орієнтацій, переконань, що відповідають задачам суспільства й школи;

- розвиток мотивів творчої діяльності (любов і повага до дітей, захопленість предметом, потреба у самореалізації тощо);

- розвиток стійких моральних якостей особистості (переконаність, гуманізм, педагогічний оптимізм, принциповість, доброта, душевна щедрість тощо);

- розвиток сучасного стилю педагогічного мислення, таких його ознак як системність, конкретність, гнучкість, економічність, селективність, почуття міри тощо;

- розвиток професійних навичок, педагогічної техніки, виконавчої майстерності (техніка словесної і несловесної комунікацій, тобто техніка мови, а також руху міміки і жестів, інтонацій тощо, техніка спілкування зі школярами, навички застосування різних технічних засобів навчання, включаючи складні технічні засоби (комп'ютери, відеотехніку);

- розвиток культури емоцій і вольових проявів учителя, саморегуляції діяльності;

- розвиток рефлексивних умінь [Філіпська].

Професійне педагогічне самовдосконалення вчителів виявляється у таких показниках, як: прагнення до самостійного поглиблення знань про напрями професійного розвитку та способи покращення якості викладання: самостійного професійно обґрунтованого цілепокладання. обґрунтованого прийняття рішень: прагнення до уміння знаходити доступ до необхідних інформаційних ресурсів: до самодетермінованого виконання повсякденних професійних обов'язків, визначених посадою: бажання брати

на себе відповідальність: аналізувати власну діяльність і поведінку: прагнення до вільного волевиявлення: самоініціативи, її активного прояву в житті й діяльності: самодетермінації: до управління власним емоційним станом. По-справжньому освічений учитель – це той, хто відчуває необхідність постійно поповнювати свої знання, розвивати розумові здібності, вміє всебічно користуватися наявними інтелектуальними й фізичними можливостями, професійними навичками. Так, Л. Кондрашова говорить про необхідність розвивати здібності, керувати особистим вдосконаленням і удосконаленням інших, тобто забезпечувати кожному перспективу внутрішнього росту [Філіпська, 2013].

У підготовці майбутнього вчителя початкової школи зростає роль самонавчання. Самонавчання стає необхідним у пристосуванні до змін на ринку праці у XXI столітті. Самонавчатися – це виробити вміння пошуку і критичного використання джерел інформації від бібліотек до Інтернету, навчити аналізу і синтезу даних. При цьому змінюється роль вчителя: він є не стільки носієм інформації, скільки допомагає учневі творити і реалізовувати програми самонавчання [Зевченко].

Будь-яке навчання, як самостійне, так і аудиторне, буде відбуватися успішно, якщо зміст професійної підготовки відповідатиме професійним і освітнім стандартам певного фаху чи спеціальності. Так, у процесі підготовки майбутніх педагогів в основу змісту покладено професійні стандарти, що співвідносяться із загальними педагогічними принципами та завданнями вищої освіти [4].

В. Филипська наголошує, що поняття «самоосвіта» – це одночасне набування нових знань і вдосконалення своїх здібностей, формування вмінь і навичок самостійної роботи: систематична самостійна пізнавальна діяльність особистості, яка зумовлена суспільними й особистісними потребами, що виходять за межі планів і програм навчальних установ системи освіти: цілеспрямована самостійна діяльність учителів з удосконалення та оволодіння новими спеціальними психолого-педагогічними та методичними знаннями, які необхідні в практичній діяльності вчителів [Сергеева].

Т. Шанскова розглядає самоосвіту, як своєрідний вид навчання протягом усього людського

життя, процес продовженого і поширеного навчання, який веде до збагачення інтелекту та розвитку особистості в цілому відповідно до її ідейних, соціальних, професійних та індивідуальних потреб [Шанскова].

Однією з найпоширеніших форм педагогічної самоосвіти є самостійна дослідницька робота з певної тематики за спеціальністю, педагогіці або методики під керівництвом викладачів ЗВО, досвідчених вчителів різних методичних об'єднань або наставників. Самостійне вивчення досягнень педагогічної науки і передового педагогічного досвіду в бібліотеках, на відкритих уроках і заходах досвідчених вчителів, участь з доповідями і виступами на методичних і практичних семінарах, конференціях, педагогічних читаннях і багато іншого.

Із розвитком суспільства самоосвіта стає соціальним явищем і процесом, що безпосередньо впливає на працю, побут, структуру вільного часу, умови життя представників всіх вікових і соціальних груп.

Самоосвіта педагога буде продуктивна, якщо:

1. У процесі самоосвіти реалізується потреба педагога до власного розвитку і саморозвитку.

2. Педагог володіє способами самопізнання і самоаналізу педагогічного досвіду.

3. Педагогічний досвід учителя є фактором зміни освітньої ситуації. Учитель розуміє як позитивні, так і негативні моменти своєї професійної діяльності, визнає свою недосконалість, а отже, є відкритим для змін.

4. Педагог володіє розвинутою здатністю до рефлексії. Педагогічна рефлексія є необхідним атрибутом вчителя-професіонала (під рефлексією розуміється діяльність людини, спрямована на осмислення власних дій, своїх внутрішніх почуттів, станів, переживань, аналіз цієї діяльності та формулювання висновків).

При аналізі педагогічної діяльності виникає необхідність отримання теоретичних знань, необхідність оволодіння діагностикою – самодіагностикою і діагностикою учнів, необхідність придбання практичних умінь аналізу педагогічного досвіду.

5. Програма професійного розвитку вчителя включає в себе можливість дослідницької, пошукової діяльності.

6. Педагог відкритий до педагогічної творчості.

7. Здійснюється взаємозв'язок особистісного та професійного розвитку і саморозвитку.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу встановити, що професійне самовдосконалення є найважливішим складником професійної підготовки майбутнього вчителя, що забезпечує його мобільність і конкурентоздатність на сучасному й майбутньому ринку праці, дозволяє найбільш повно розкрити свій особистісно-професійний потенціал у професійній діяльності, спираючись на загальнопедагогічні та спеціальні знання, уміння і навички.

Роль самоосвіти вчителя постійно зростає, адже це впливає на забезпечення якісного освітнього процесу. Самоосвіта розширює, поглиблює, збагачує знання, сприяє осмисленню передового досвіду на більш високому теоретичному рівні. Це перша сходинка до вдосконалення професійної майстерності. Тому самоосвіта кожного педагога має стати його потребою.

Нині самоосвіта є головною складовою професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, що дозволяє досить глибоко розкрити свій особистісно-професійний потенціал у професійній діяльності, забезпечує мобільність і конкурентоздатність на сучасному ринку праці, спираючись на загальнопедагогічні та професійні знання, уміння, майстерність і навички.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зевченко Т.М Освітні тенденції в XXI столітті: британська модель школи в контексті інтеграційних процесів у Європі. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/5/visnuk_30.pdf
2. Іщенко В. Готовність до професійного самовдосконалення студентів як фактор забезпечення високої якості освіти // Витоки педагогічної майстерності. 2015. Випуск 16. С. 103–110.
3. Особливості освіти у Великій Британії. – Електронний ресурс. URL: http://osvita.ua/abroad/higher_school/england/4955/
4. Сергеева О. Особливості підготовки перекладачів-референтів в університетах Великої Британії та України // Порівняльна професійна педагогіка. – 1/2011. – С. 82–88.
5. Стеценко К. Вищі навчальні заклади Великої Британії: формування класичних освітніх інституцій та їх рефлексії на позитивні зрушення в світовій освіті останніх років. URL: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/stecenko.pdf>

6. Филипська В. Професійне самовдосконалення вчителя (з досвіду України та Великої Британії) / В. Филипська // Імідж сучасного педагога. – 2013. – № 1. – С. 37–39.
7. Филипська В. Заохочення до професійного самовдосконалення. URL: <http://intkonf.org/filipska-vi-zaohochennya-vchiteliv-velikoyi-britaniyi-do-samovdoskonalennya-u-90-h-rokah-hh-stolittya/>
8. Шанскова Т. І. Сучасні тенденції підготовки та перепідготовки фахівців гуманітарного профілю у Польщі та країнах європейського союзу. URL: http://eprints.zu.edu.ua/11033/1/полонистика_Шанс.pdf

REFERENCES

1. Zevchenko, T. M. Osvitni tendentsiyi v KHKHI stolitti brytans'ka model' shkoly v konteksti intehratsiynykh protsesiv u Yevropi. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/5/visnuk_30.pdf
2. Ishchenko, V. (2015) Hotovnist' do profesiynoho samovdoskonalennya studentiv yak faktor zabezpechennya vysokoyi yakosti osvity // Vytoky pedahohichnoyi maysternosti. Vypusk 16. S. 103–110.
3. Osoblyvosti osvity u Velykiy Brytaniyi. URL: http://osvita.ua/abroad/higher_school/england/4955/
4. Syerhyeyeva, O. (2011) Osoblyvosti pidhotovky perekladachiv-referentiv v universytetakh velykoyi Brytaniyi ta Ukrayiny // Porivnyal'na profesiyna pedahohika. No. 1. Pp. 82–88.
5. Stetsenko, K. Vyshchi navchal'ni zaklady velykobrytaniyi: formuvannya klasychnykh osvitnikh instytutsiy ta yikh refleksiyyi na pozytyvni zrushennya v svitoviy osviti ostannikh rokiv. URL: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/stecenko.pdf>
6. Fylyps'ka, V. (2013) Profesiynne samovdoskonalennya vchytelya (z dosvidu Ukrayiny ta Velykoyi Brytaniyi). Imidzh suchasnoho pedahoha. No. 1. Pp. 37–39.
7. Fylyps'ka, V. Zaokhochennya do profesiynoho samovdoskonalennya. URL: <http://intkonf.org/filipska-vi-zaohochennya-vchiteliv-velikoyi-britaniyi-do-samovdoskonalennya-u-90-h-rokah-hh-stolittya/>
8. Shanskova, T. I. Suchasni tendentsiyi pidhotovky ta perepidhotovky fakhivtsiv humanitarnoho profilyu u Pol'shchi ta krayinakh yevropeys'koho soyuzu. URL: http://eprints.zu.edu.ua/11033/1/полонистика_Шанс.pdf

---

T. S. ZOROCHKINA

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Primary Education,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
E-mail: zvezdochcina@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-6321-0852>*

PREPARING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT

The article addresses the problems of preparing future primary school teachers for professional theoretical and practical self-improvement. We compare and analyze the ways this is conducted and achieved by various higher education institutions in Ukraine and abroad, in particular, in the United Kingdom. The article also outlines the main components that constitute professional self-improvement and looks at the functions of professional development in education.

In our research, we construe professional self-development of a future educator as an integration of personal and professional components of the student's growth from the early stages of preparing for their prospective occupation. With that in mind, we give account of the professional pedagogical self-improvement indicators as well as its structural components.

Seeing professional self-improvement as an integral component of professional training of specialists, we suggest the following. Preparedness for self-improvement of a future teacher as an individual and professional is a sort of new formation which combines the changes in one's consciousness as the most complete identification of the higher need for personal and professional development, and the acquisition of appropriate knowledge and skills sets, as well as the application of one's abilities and potential opportunities in creating a new, socially significant product, the purpose of which being a person's self-affirmation in society.

Inevitably, we discuss the concept of «self-learning» as seen through the lens of related research and highlight the impact of a primary teacher's self-education on the quality of instruction and learning. As a summary, we establish and describe the conditions necessary for productive and efficient self-education of a teacher.

Key words: future primary school teachers, primary school teachers training, professional self-improvement, professional self-development, self-education.